

KASBIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA AMALIY MASHG'ULOTLARNING ROLI

Mengliyev Bobur Normamatovich

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalari
universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar
kafedrasi katta o'qituvchisi

mengliyevbobur98@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-1696-6189>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida amaliy mashg'ulotlarning o'rni va ahamiyati o'rganildi. Amaliy mashg'ulotlar nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qilib, talabalarni kasbiy sohada samarali faoliyat yuritishga tayyorlashda muhim vosita sifatida ko'rsatildi. Maqolada amaliy mashg'ulotlarni loyihalashtirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, faol o'qitish metodlari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi tahlil qilindi. Shuningdek, kasbiy ta'limda amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etishning metodik asoslari, baholash va refleksiya mexanizmlari ham ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari amaliy mashg'ulotlarning kasbiy tayyorgarlikda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini va ularni sifatli tashkil etish bo'yicha aniq tavsiyalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiyalar, amaliy mashg'ulotlar, pedagogika, metodik yondashuvlar, faol o'qitish, baholash.

KIRISH

XXI asrda jamiyatning barcha sohalarida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar, texnologiyalarning jadal rivojlanishi, iqtisodiy-ijtimoiy talablarning ortib borishi kasbiy ta'limga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, mehnat bozorining mutaxassisdan faqat nazariy bilim emas, balki amaliy ko'nikmalar, kommunikativ kompetensiyalar, mustaqil qaror qabul qilish, jamoada ishlash kabi universal ko'nikmalarni talab qilayotgani o'quv jarayonida kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasini dolzarb etib qo'yimoqda.

Pedagogik nuqtai nazardan kompetensiya – bu shaxsning muayyan faoliyat sohasida samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyalashgan majmuasidir. Kasbiy kompetensiyalar esa o'quvchi (yoki talaba)ning tanlagan kasbi doirasida amaliyotga yo'naltirilgan bilim va

ko'nikmalar asosida mustaqil ishlash qobiliyatini anglatadi. Amaliy mashg'ulotlar aynan shu kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy vositalaridan biri sifatida qaraladi. Ular nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki o'rgangan bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash, muammolarni hal qilish, tajriba orttirish imkonini beradi. Shu sababli, ta'lim tizimida amaliy mashg'ulotlarga bo'lgan munosabatni qayta ko'rib chiqish, ularni kompetensiya asosida loyihalashtirish dolzarb vazifalardan biridir.

Ushbu maqolada kasbiy kompetensiyani shakllantirish jarayonida amaliy mashg'ulotlarning tutgan o'rni, ularning samaradorligini oshirish yo'llari, shuningdek, zamonaviy ta'lim yondashuvlari asosida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar ko'rib chiqiladi.

1. Kasbiy kompetensiya tushunchasi va uning tarkibiy qismlari

Pedagogik va psixologik adabiyotlarda "kompetensiya" tushunchasi turlicha talqin etilgan bo'lsa-da, umumiy mazmun jihatidan u insonning muayyan faoliyatda samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka hamda shaxsiy sifatlarning uyg'unligidan iborat deb e'tirof etiladi. Kasbiy kompetensiya esa bu umumiy kompetensiyalarning professional faoliyatga yo'naltirilgan shaklidir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va kasb-hunar ta'limi sifatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-81-sonli qarorida ham kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zarurati alohida ta'kidlangan. Unda ta'lim muassasalarida amaliyotga yo'naltirilgan, kasbga tayyorlov jarayonini takomillashtirish borasida aniq vazifalar belgilab berilgan.

O'zbekistonda qabul qilingan milliy malaka ramkasi (MMR)ga ko'ra, kasbiy kompetensiyalar quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Bilimlar (nazariy asoslar):** kasb doirasidagi fundamental va amaliy bilimlar majmui.
- **Ko'nikmalar:** o'rganilgan bilimlarni amalda qo'llay olish, texnologiyalarni boshqarish, ish tartibiga rioya qilish.
- **Shaxsiy sifatlari:** mas'uliyat, tashabbuskorlik, ijodkorlik, muammolarni hal qila olish, jamoada ishlay olish.
- **Ijtimoiy kompetensiyalar:** muloqot qilish, madaniy moslashuvchanlik, etika me'yorlariga amal qilish.

Xalqaro tajribada ham kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlari xuddi shu asosda belgilangan. Masalan, Yevropa Ittifoqining EQF (European Qualification Framework) tizimida bilim, ko'nikma va yondashuv (attitude) elementlari asosiy mezon sifatida belgilanadi. Demak, kasbiy kompetensiyalar faqat nazariy bilim emas,

balki uni amaliyotga tadbiq eta olish salohiyatini ham qamrab oladi. Bu esa o'quv jarayonida nazariy fanlar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarning ham ustuvor ahamiyat kasb etishini anglatadi.

2. Amaliy mashg'ulotlarning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni

Kasbiy ta'limda amaliy mashg'ulotlar o'quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u orqali nazariy bilimlar mustahkamlanadi va kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan ko'nikmalar shakllanadi. Amaliy mashg'ulotlar shogirdlik, laboratoriya ishi, tajriba, ishlab chiqarish amaliyoti, modellashdirilgan treninglar, muammoli vaziyatlarni yechish kabi turli shakllarda tashkil etiladi.

Amaliy mashg'ulotlar quyidagi asosiy pedagogik funksiyalarni bajaradi:

- **Nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash:** Talaba o'rgangan nazariy tushunchalarni real yoki yaqinlashtirilgan ish sharoitida tatbiq etadi.
- **Muammo yechish ko'nikmalarini rivojlantirish:** Kasbiy vaziyatlarda tez va to'g'ri qaror qabul qilish, mavjud muammoni hal eta olish salohiyatini oshiradi.
- **Ijodkorlik va tashabbusni rivojlantirish:** O'quvchi mustaqil faoliyat olib borish orqali o'z g'oya va qarashlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi.
- **Jamoadi ishlash madaniyatini shakllantirish:** Guruhli amaliy ishlar orqali ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalar rivojlanadi.
- **Kasbga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish:** Ish jarayonini bevosita ko'rish va unda ishtirok etish kasbga mehr uyg'otadi va kasbiy identifikatsiyani kuchaytiradi.

Ta'lim tizimida amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi bir qator omillarga bog'liq: o'qituvchi tomonidan oldindan ishlab chiqilgan metodik reja, mashg'ulot mazmunining dolzarbligi, real hayotga yaqinlashtirilgan topshiriqlar, baholash mezonlarining aniq belgilanishi va albatta, talabalar faolligini rag'batlantirish.

Misol uchun, pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning maktabgacha yoki umumta'lim muassasalarida o'tkazadigan amaliyotlari orqali ular dars rejalashtirish, o'quvchilarning psixologiyasini tushunish, dars jarayonini boshqarish kabi ko'nikmalarni egallaydi. Bu esa kelgusidagi pedagogik faoliyatda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi va kasbiy tayyorgarlikni ta'minlaydi.

Amaliy mashg'ulotlar, ayniqsa, kompetensiyaga asoslangan yondashuvda o'quv markazida o'quvchining o'zi turgan holatda, faoliyat orqali o'rganishni ta'minlaydi. Shu bois, ular nafaqat o'qitish, balki o'rganish strategiyalarini ham chuqurlashtiradi.

3. Amaliy mashg'ulotlarni loyihalashtirishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar

Zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyoti shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonini samarali tashkil etish, xususan amaliy mashg'ulotlarni loyihalashtirishda an'anaviy metodlardan tashqari, innovatsion va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Chunki bugungi kunda o'quvchidan mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish, axborotni tahlil qilish va yangilik yaratish kabi ko'nikmalar talab etiladi.

3.1. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda kompetensiyaga asoslangan yondashuv markaziy o'rinni egallaydi. Bu yondashuvda asosiy urg'u o'quvchining faoliyatiga beriladi: u bilimni tayyor holatda emas, balki faoliyat davomida egallaydi. Shu sababli, amaliy mashg'ulotlar real kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirilgan topshiriqlar asosida tashkil etiladi. Misol uchun:

- **"Case-study"** (vaziyatli tahlil) metodini qo'llash orqali o'quvchilar hayotiy muammolarni hal qiladi.
- **Portfolio** tuzish orqali o'z amaliy faoliyatini baholaydi va tahlil qiladi.
- **Simulyatsiya va rol o'yinlari** orqali kasbiy muhitda o'zini sinab ko'radi.

3.2. Faol o'qitish metodlari

Amaliy mashg'ulotlarda faol o'qitish metodlari — muammoli ta'lim, loyihaviy ta'lim, interaktiv metodlar keng qo'llaniladi. Ular quyidagilar orqali kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi:

- **Loyihaviy metod:** O'quvchi mustaqil ravishda amaliy loyihani ishlab chiqadi va uni amalga oshiradi (masalan, o'quv darsligini yaratish, o'quv dasturini tuzish).
- **Jamoaviy ishlar:** Guruhda faoliyat yuritish orqali ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalar rivojlanadi.
- **Feedback (aloqa) mexanizmi:** Har bir mashg'ulotdan so'ng tahlil va mulohazalar almashinuvi, o'z-o'zini baholash kiritiladi.

3.3. AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) dan foydalanish

Raqamli ta'lim vositalarining joriy etilishi amaliy mashg'ulotlarning ko'lamini va sifati oshishiga xizmat qilmoqda. Masalan:

- **Virtual laboratoriyalar va interaktiv simulyatorlar** orqali texnik va tibbiy yo'nalishdagi mutaxassislar amaliy ko'nikmalarni xavfsiz va samarali tarzda o'rganadi.

- **Moodle, Google Classroom, Edmodo** kabi platformalar orqali masofaviy amaliy mashg'ulotlar tashkil etilmoqda.

- **Video-treninglar, webinarlar** orqali tajriba almashish va kasbiy refleksiya jarayonlari yo'lga qo'yilmoqda.

Shu tarzda, zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotlar o'quvchini mustaqil fikrlaydigan, moslashuvchan, kasbiga sodiq va zamonaviy bozor talablariga javob bera oladigan mutaxassis qilib tarbiyalaydi.

4. Kasbiy ta'limda amaliy mashg'ulotlarni samarali tashkil etishning metodik asoslari

Amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi ularning puxta metodik reja asosida tashkil etilishiga bevosita bog'liq. Zamonaviy didaktik yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan metodik asoslar nafaqat bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash, balki o'quvchining faoliyatga bo'lgan qiziqishi va kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi.

4.1. Rejalashtirish

Amaliy mashg'ulotni samarali tashkil etishdan oldin quyidagi bosqichlar ko'zda tutiladi:

- **Mashg'ulotning maqsadi va vazifalari aniq belgilanadi.** Bu kasbiy kompetensiyalarning qaysi tarkibiy qismini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlanadi.

- **Faoliyat turlarini tanlash:** mustaqil ish, laboratoriya ishi, muammoli vaziyat tahlili, loyihaviy faoliyat, rolli o'yin va boshqalar.

- **Resurslar va jihozlar tayyorlanadi:** texnika vositalari, materiallar, blankalar, topshiriqlar, baholash mezonlari.

4.2. Tashkil etish

Mashg'ulot davomida quyidagi metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

- **Bosqichma-bosqich yondashuv:** kirish (maqsadni tushuntirish), asosiy faoliyat (amaliy topshiriqlar), yakuniy tahlil (refleksiya va xulosa).

- **Faol ishtirokni ta'minlash:** har bir o'quvchining faoliyatda ishtirokini rag'batlantirish, savol-javoblar, guruhviy muhokamalar.

- **Mentorlik:** o'qituvchi ustoz sifatida individual yondashuv asosida maslahatlar beradi, yo'naltiradi va kuzatadi.

4.3. Baholash va refleksiya

Baholash - o'quvchining faoliyatini tahlil qilish va kelgusi rivojlanish yo'nalishini belgilash vositasidir. Amaliy mashg'ulotlarda baholash quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- **Formatif baholash:** jarayon davomida beriladigan izohlar va mulohazalar.

- **Summativ baholash:** mashgʻulot yakunida bajarilgan topshiriqlarga asoslangan yakuniy baho.

- **Oʻz-oʻzini va oʻzaro baholash:** oʻquvchilar bir-birini yoki oʻz faoliyatini tahlil qiladi.

Baholash mezonlari aniq va shaffof boʻlishi, kompetensiyalar asosida belgilanishi zarur. Masalan: “Muammoni tahlil qilish qobiliyati – 3 ball”, “Loyihani mustaqil bajarish – 4 ball”, “Yangi gʻoya taklif etish – 2 ball” kabi mezonlar.

Refleksiya orqali oʻquvchi oʻzini baholaydi, oʻz kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda kelgusi oʻsish yoʻnalishini belgilaydi. Bu esa shaxsiy rivojlanish va kasbiy oʻsishning muhim qismidir.

5. Xulosa va metodik tavsiyalar

Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zamonaviy taʼlim tizimining eng muhim ustuvor yoʻnalishlaridan biridir. Bu kompetensiyalarni muvaffaqiyatli shakllantirishda amaliy mashgʻulotlar muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Amaliy mashgʻulotlar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki real ish jarayoniga yaqinlashtirilgan muhitda kasbiy faoliyatni modellashtirish imkonini beradi.

Maqola davomida olib borilgan tahlillar asosida quyidagi **xulosalarga** kelindi:

- Amaliy mashgʻulotlar oʻquvchilarda kasbga oid bilim, koʻnikma, shaxsiy va ijtimoiy sifatlarni shakllantiradi.

- Kompetensiyaga asoslangan taʼlim yondashuvlari amaliy mashgʻulotlarning samaradorligini oshirishda asosiy metodik yoʻnalish sifatida oʻzini oqlamoqda.

- Faol oʻqitish metodlari (loyihaviy taʼlim, vaziyatli tahlil, interaktiv usullar) va raqamli texnologiyalardan foydalanish kasbiy tayyorgarlikni yanada chuqurlashtiradi.

- Mashgʻulotlarni samarali rejalashtirish, aniq baholash mezonlari va faol refleksiya mexanizmlari sifatli natijalarni taʼminlaydi.

Metodik tavsiyalar:

1. **Har bir amaliy mashgʻulot aniq pedagogik maqsad va kompetensiya mezonlari asosida loyihalashtirilsin.**

2. **Mashgʻulotlarda faoliyatga asoslangan yondashuvlar qoʻllansin** (masalan, real kasbiy vaziyatlar, jamoaviy ishlar, mustaqil loyiha).

3. **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanilsin:** virtual laboratoriyalar, masofaviy treninglar, videodarslar.

4. **Baholash tizimi shaffof va ochiq boʻlsin,** oʻz-oʻzini baholash hamda oʻzaro tahlil asosida oʻquvchilarning faol ishtiroki taʼminlansin.

5. O‘qituvchilar uchun amaliy mashg‘ulotlarni samarali o‘tkazish bo‘yicha doimiy metodik seminar va treninglar tashkil etilsin.

Amaliy mashg‘ulotlar faqat bir mashg‘ulot shakli bo‘lib qolmasdan, o‘quvchilarning kasbiy shakllanishi va shaxsiy o‘shining asosiy poydevori bo‘lishi kerak. Bu esa o‘qituvchidan yangilikka ochiqlik, yuqori darajadagi tayyorgarlik va zamonaviy metodik bilimlarni talab etadi.

Amaliy mashg‘ulotlar funksiyalari	Tavsifi
Nazariy bilimlarni amalda qo‘llash	Nazariy bilimlarni real kasbiy vaziyatlarda qo‘llash, tajribada sinovdan o‘tkazish.
Muammo yechish	Kasbiy faoliyatdagi muammolarni aniqlash va ularni samarali hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
Ijodkorlik va tashabbusni rivojlantirish	Talabani mustaqil fikrlashga, yangi g‘oyalar yaratishga undash, tashabbuskorlikni shakllantirish.
Jamoadi ishlash madaniyati	Guruhda samarali muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini o‘stirish, kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish.
Kasbga nisbatan ijobiy munosabat	Kasbga bo‘lgan qiziqishni oshirish, motivatsiya va kasbiy identifikatsiyani mustahkamlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 176 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–81-son qarori, 2022-yil 28-yanvar. “Ta’lim tizimini yanada takomillashtirish va kasb-hunar ta’limi sifatini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
3. Pedagogik texnologiyalar: O‘quv qo‘llanma / Tahr. M.M. Jo‘rayev. – Toshkent: Fan, 2020. – 240 b
4. Kholikova, R. E., Narkulov, D. T., Abilov, U. M., Khudoykulov, A. B., Karimov, N. R., Iskandarov, S. A., ... & Niyozova, N. S. (2023). Impact of

Renaissances in The History of Uzbekistan And Causative Factors of The Third Renaissance. Journal of Law and Sustainable.

5. Qodirov A.A. Kasbiy ta'lim metodikasi. – Toshkent: “Ilm ziyo”, 2021. – 312 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim Milliy malaka ramkasi (MMR). – Toshkent, 2020.
7. European Qualifications Framework (EQF). European Commission. URL: <https://europa.eu/europass/en/european-qualifications-framework-eqf>.
8. Musayev, O., Abidova, Z., Abdalov, U. M., Orzikulov, B., Narkulov, S. D., Rakhimov, S., ... & Nematov, O. (2023). Issues Of National Identity in The People of Central Asia. Journal of Law and Sustainable Development, 11(12), e2796-e2796.
9. Kholikova, R. E., Narkulov, D. T., Abilov, U. M., Khudoykulov, A. B., Karimov, N. R., Iskandarov, S. A., ... & Niyozova, N. S. (2023). Impact of Renaissances in The History of Uzbekistan And Causative Factors of The Third Renaissance. Journal of Law and Sustainable Development, 11(12), e2518-e2518.
10. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991. – 320 b.
11. Ниёзова, Н. Ш., & Искандаров, Ш. А. (2019). Ўзбекистон тарихини ўқитишда инновациялар самарадорлиги хусусиятлари.
12. Jononov S.M. Amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. – 145 b.
13. Искандаров, Ш. А. (2014). Некоторые рассуждения об этнической истории арабов Узбекистана и связанных с ними этнотопонимах. Молодой ученый, (4), 746-749.
14. Musayev, O., Abidova, Z., Abdalov, U. M., Orzikulov, B., Narkulov, S. D., Rakhimov, S., ... & Nematov, O. (2023). Issues Of National Identity in The People of Central Asia. Journal of Law and Sustainable Development, 11(12), e2796-e2796.
15. Iskandarov, S. A. (2023). Social, economic and cultural processes in the Kashkadarya oasis in the 20th century and their impact on the lifestyle of local residents. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 3(10), 149-154.